

VITENSKAP // Spinat er ikke en god kilde til jern. Men når påstander kommer på trykk i vitenskapelige publikasjoner, trylles de om til hellige tekster.

Akademisk mytemakeri

KRONIKK

OLE BJØRN REKDAL
Førsteamanuensis,
Høgskolen i Bergen

DET ALLER FØRSTE forsknings-temaet mitt var rimelig sært – en opprinnelsesmyte blant et folk de færreste leserne av denne kronikken har hørt om, nemlig iraqw-folket i Tanzania. Lite ante jeg den gang at jeg – et kvart århundre seinere – fortsatt skulle holde på med det samme. Nå forsker jeg på hvordan myter oppstår, endres og sprer seg blant et annet folkeslag, nemlig akademikere.

I skriftløse kulturer sirkulerer myter og andre tradisjoner gjennom muntlige overleveringer, og hvor begrensninger ved menneskets hukommelse innebærer et åpenbart potensial for fleksibilitet og endring. En måte å se dette på er at vi får en stadig dårligere gjengivelse av en «korrekt» eller «autentisk» beretning. Et annet og mer positivt perspektiv er at denne fleksibiliteten åpner for at et budskap kan utvikles og forbedres. De mest meningsfulle, nyttige eller kanskje underholdende variantene utkonkurrerer de andre, og gjør at man sitter igjen med stadig bedre myter og eventyr å fortelle videre.

DET SISTE ER nok det mest fruktbare perspektivet i studiet av myter. Det er nemlig ikke viktig at myter er sanne, bare de fungerer. Skal vi ha på oss vikinghjelmer under landskampen, vil vi ha en med horn, selv om vi egentlig vet godt at vikingene slett ikke brukte slike hodeplagg.

Iraqwenes opprinnelsesmyte har etter hvert blitt nedskrevet i ulike versjoner, men det er lite som tyder på at den har mistet sin fleksibilitet som følge av dette. Tvert imot, skriftlige kilder har faktisk akselerert endringsprosessene. Dette dreier seg ikke bare om effektiv mangfoldiggjøring og distribuering av tekster, men også den nesten magiske autoriteten vi mennesker har en tendens til å tillegge det skrevne ord. De nye versjonene har til felles at de har snudd opprinnelsesmyten på hodet; de sier ikke lenger at iraqwene kom fra sør, men tvert imot fra nord, nærmere bestemt fra Mesopotamia, sivilisasjonens vugge.

NÅ STUDERER JEG altså myter som sirkulerer mellom skriftlige akademiske publikasjoner og muntlige overleveringer gjennom forelesninger, seminarer eller kanskje konversasjoner under et akademisk cocktailsekskap. Disse akademiske mytene eller vandrehistoriene oppfører seg på akkurat samme måte som iraqwenes opprinnelsesmyte. Den ble gjenfortalt og refortolket fra både muntlige og skriftlige kilder, for så å bli fortalt videre og kanskje skrevet ned igjen i enda en ny og mer eller mindre fantasirik versjon.

Det er imidlertid en viktig forskjell mellom iraqwer og akademikere. Sistnevnte er underlagt et normverk som står i skarp kontrast til hva som gjelder rundt bålet blant iraqwene eller i andre tilsvarende hyggelige lag hvor som helst

LURERI: Gjennom snart 100 år har millioner av mennesker tvangsforet sine barn med spinat i den feilaktige tro at grønnaksen er en god kilde for jern.

i verden. Når akademikere viderefører noe, skal det i størst mulig grad være sant, og det skal kunne dokumenteres, for eksempel gjennom en nøyaktig kildehenvisning til en pålitelig kilde. Det er dette som svikter når myter og vandrehistorier får lov til å blomstre i akademien, et sted hvor de slett ikke burde forekomme i det hele tatt.

DET FINNES AKADEMIKERE som fabrikkerer data og regelrett dikter opp splitter nye myter. Slike myter får gjerne et brått og brutalt endelig når svindleren avsløres. Andre akademiske myter er imidlertid langt mer seiglivet. Påstander og beretninger som alle tar for gitt, men som ingen vet hvor egentlig kommer fra. Ofte er de rikt krydret med kildehenvisninger, disse små parentesene eller fotnotene som umiddelbart og på nærmest magisk vis kan gi autoritet til et utsagn. Men ved nærmere undersøkelse sender disse kildehenvisningene oss ut på en ørkenvandring fra sekundærkilde til sekundærkilde,

og hvor sporene av dokumentasjon til slutt forsvinner i sanden langt der ute et sted. Når man titter bak fasaden, finner vi at mange akademiske kildehenvisninger i virkeligheten er like lite overbevisende som en fortelling om hva min far mener å huske at min for lengst avdøde bestefar ble fortalt av sin nabo en gang for lenge, lenge siden.

ENKELTE AV DISSE akademiske mytene oppstår nok på grunn av at fortelleren mister hemninger i sin iver etter å gjøre en god historie enda bedre enn den i utgangspunktet var. Andre springer ut av et stort og økende problem for mange akademikere: Publiseringsspress og hastverk. Resultatet er at mange velger å ta snarveier ved ikke å dobbeltsjekke kildene sine, ved å stole på sekundærkilder og andre upålitelige kilder, eller ved å plagiere henvisninger fra andre – og dermed vise til kilder de selv ikke engang har sett. Dette er drivkreftene bak unnfangelsen av akademiske myter, og også

Skal vi ha på oss vikinghjelmer under landskampen, vil vi ha en med horn, selv om vi egentlig vet godt at vikingene slett ikke brukte slike hodeplagg.

Det finnes akademikere som fabrikkerer data og regelrett dikter opp splitter nye myter.

årsaken til at det er omtrent umulig å bli kvitt enkelte av dem.

Gjennom snart 100 år har for eksempel millioner av mennesker tvangsforet sine barn med spinat i den tro at denne grønnaksen er en god kilde for jern, noe som slett ikke er tilfelle. Det ligger en forbløffende historie bak denne seiglivet myten: En kommafelil begått av forskere på 1800-tallet, og som tidoblet det faktiske jerninnholdet.

DEN KATASTROFALE KOMMAFEILEN ble gjort kjent for verden gjennom en artikkel i British Medical Journal i 1981, og den har siden tjent som en glimrende og flittig brukt illustrasjon på viktigheten av akademisk grundighet og nøyaktighet. Det er imidlertid et problem med denne spektakulære kommafelilen: Den fant aldri sted, og historien om den er nok en myte.

Det tok nesten 30 år før noen gjorde et alvorlig forsøk på å oppsøke den ikke-eksisterende publikasjonen hvor kommafelilen angivelig ble begått. I mellomtiden har myten om den sirkulert så lenge i akademiske publikasjoner at den er blitt uoddelig.

Når slike akademiske myter oppstår, dreier det seg ikke bare om hastverk og slendrian, men også – nok en gang – om det skrevne ords magi. Når ord og påstander kommer på trykk i vitenskapelige publikasjoner, trylles de i manges øyne om til hellige tekster, og vi kan stole så blindt på dem at det ikke faller oss inn at de kan ha gjengitt sine kilder på en feilaktig måte. Med en slik tillit til en tekst blir det også uproblematisk å plagiere kildehenvisninger og annen type dokumentasjon vi finner der, uten å kaste bort tid på å sjekke om den virkelig holder vann.

TIDEN VI SPARER, kan vi så bruke til å skrive og publisere enda flere fortellinger, og her er vi fremme ved telekantensystemets tragedie: Det viktigste med disse nye akademiske fortellingene er nemlig ikke om de er myter eller sanne, men at de er mange.

Vi er i praksis tilbake ved bålet med massevis av entusiastiske fortellere og storøyde lyttere, som kan velge og vrake seg frem til versjoner som passer dem selv best. Det hele kunne egentlig ha vært ganske koselig, om det ikke hadde vært for at vi har så mange og så store utfordringer foran oss, og hvor det er helt avgjørende at vi er i stand til å skille mellom sant og usant.